

บทคัดย่อ

ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา มีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงล้อมรอบ และเป็นที่ยึดมั่นบางส่วน มีพื้นที่ติดกับตำบลทุ่งนุ้ย อำเภอควนกาหลง จังหวัดสตูล ในพื้นที่แห่งนี้ เป็นแหล่งต้นกำเนิดของแหล่งน้ำสายสำคัญ ชาวบ้านอาศัยความหลากหลายของพันธุกรรม พื้นบ้านที่มีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ป่าต้นน้ำ เพื่อการทำมาหากิน ซึ่งเดิมคนในชุมชนมีวิถีชีวิตพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การหาของป่า การหาผักพื้นบ้าน สมุนไพร เพื่อการดำรงชีวิต และใช้เป็นสมุนไพรในการรักษาสุขภาพ รวมถึงวิธีการทำเกษตรในพื้นที่ป่าต้นน้ำยังต้องคำนึงถึงระบบนิเวศน์ความสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำ แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันวิถีชีวิตของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป การดำรงชีวิตต้องอาศัยปัจจัยเงินเป็นหลัก วิธีการเกษตรของชุมชนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นเกษตรเชิงเดี่ยว ต้องอาศัยปุ๋ยเคมีในการเร่งผลผลิต พันธุกรรมพืชพื้นบ้านหลายชนิดต้องสูญหายไปกับการทำเกษตรเชิงเดี่ยว แต่ในพื้นที่ที่ยังคงหลงเหลือกลุ่มที่ยังใช้วิถีเกษตรโดยอาศัยธรรมชาติเหมือนดังอดีต ซึ่งก็คือ “กลุ่มเกษตรธาตุ 4” ที่มีปะหรนเป็นต้นแบบของการทำเกษตรธาตุ 4 และมีพัฒนาการจนกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ให้กับคนทั้งภายในและภายนอกพื้นที่มาศึกษาดูงานในปัจจุบัน

ต่อมาสภาเยาวชนคนต้นน้ำเขาพระซึ่งนำโดยทายาทของปะหรน ได้มีความสนใจในการศึกษาพันธุกรรมของกล้วยขึ้นมา เนื่องจากได้มีการสังเกต ได้เรียนรู้ว่าเดิมบริเวณแห่งนี้มีพันธุกรรมกล้วยหลากหลายชนิด ซึ่งมีประโยชน์ต่อพื้นที่ทั้งเป็นอาหาร รักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่า และเป็นเครื่องมือใช้สอย ดังนั้นปี 2549 จึงได้ทำการศึกษาพันธุ์กล้วยที่มีอยู่ในพื้นที่ว่ายังคงหลงเหลือกล้วยชนิดใดบ้าง จนพบคำตอบ แต่ต่อมาปี 2553 ได้ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมเรื่ององค์ความรู้และภูมิปัญญาของกล้วยเพื่อที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากกล้วยและความร่วมมือของคนในชุมชนในการอนุรักษ์พันธุ์กล้วย และเกิดทางเลือกอาชีพให้กับชุมชน โดยร่วมกับเยาวชนโรงเรียนสามัคคีอิสลามวิทยาที่สนใจมาศึกษา โดยมีคำถามวิจัยว่า กระบวนการวิจัยของกลุ่มเยาวชนเรื่องภูมิปัญญาของกล้วย จะนำไปสู่การอนุรักษ์พันธุ์กล้วยโดยชุมชนมีส่วนร่วมอย่างไร **วัตถุประสงค์การศึกษา** เพื่อพัฒนาทักษะเยาวชนในการคิดวิเคราะห์ การบันทึก และการทำงานร่วมกับชุมชนผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อศึกษาองค์ความรู้เรื่องกล้วยอันจะนำไปสู่การอนุรักษ์พันธุ์กล้วย และแนวทางการพัฒนาอาชีพของชุมชน เพื่อส่งเสริมบทบาทเยาวชนในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยร่วมกับผู้ใหญ่ในชุมชน และมีวิธีการดำเนินงานที่ผ่านมาได้แก่ การเก็บข้อมูลจากพื้นที่ใน 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา และตำบลทุ่งนุ้ย อำเภอควนกาหลง จังหวัดสตูล เพื่อศึกษาองค์ความรู้ของกล้วยจากผู้มีประสบการณ์ มีการสรุปข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลจากการลงพื้นที่ นำเสนอข้อมูลสู่ชุมชนและเผยแพร่ ซึ่งจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทีมได้ค้นพบ

องค์ความรู้ของกล้วย ที่สามารถจัดเป็น ภูมิปัญญาจากกล้วย และแนวทางสู่การอนุรักษ์พันธุ์กล้วยร่วมกับชุมชนได้ดังนี้

1. ชนิดของกล้วยที่ยังคงหลงเหลือและกำลังสูญหายในพื้นที่ ชนิดของกล้วยที่ยังคงหลงเหลือในพื้นที่ได้แก่ กล้วยไข่ กล้วยน้ำว้า กล้วยนางยา กล้วยหอม กล้วยหอมทอง และกล้วยหิน กล้วยเล็บมือนาง ซึ่งกล้วยทั้งหลายเหล่านี้ที่ยังคงเหลือเนื่องจากสามารถนำไปสู่เศรษฐกิจของชุมชน ส่วนกล้วยที่กำลังจะสูญพันธุ์มีประมาณ 32 ชนิด เนื่องจากค่านิยมของสังคม และวัยรุ่นสมัยใหม่ ไม่สนใจอาหารการกินแบบพื้นบ้าน และกล้วยที่ปลูกก็เป็นโรคต่าง ๆ มากโดยไม่มีทางแก้ไขทำให้ผู้ปลูกกล้วยมีความท้อแท้ มีศัตรูพืช เช่น ดั้ว และอีกประการคือกล้วยบางชนิดชุมชนไม่เห็นความสำคัญและมองไม่เห็นประโยชน์อื่น ๆ

2. ขั้นตอนและเทคนิควิธีการปลูกกล้วยที่ให้ผลผลิตดีคือการเหลือต้นไว้เพียงสามต้นเท่านั้น และวิธีการทำให้กล้วยออกเครือไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งทำให้ง่ายต่อการดูแลรักษาและการเก็บเกี่ยวผลผลิต

3. ประโยชน์ของกล้วย ซึ่งพบในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ในด้านการทำอาหาร ด้านการรักษา ระบบนิเวศซึ่งกล้วยจะให้ความชุ่มชื้นพื้นดิน และให้ร่มเงากับไม้ที่เป็นต้นกล้า และกล้วยเป็นยารักษาโรคที่สำคัญ เช่น ผู้หญิงหลังแท้งลูก หรือโรคไส้เลื่อนในผู้ชาย รักษาฝี และยังรวมถึงประโยชน์ด้านวัฒนธรรมซึ่งใช้กล้วยในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ และสามารถแปรรูปเป็นเครื่องจักสาน

จากการทำงานวิจัยดังกล่าวทำให้กลุ่มนักวิจัยที่เป็นเยาวชน ได้เรียนรู้ทักษะการทำงานวิจัยที่ต้องมีการตั้งคำถาม ออกแบบ ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล เกิดเป็นองค์ความรู้ และเกิดเป็นทักษะของคนทำงานตั้งแต่ การทำงานเป็นทีม มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การกล้าแสดงออก การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่นอกเหนือจากห้องเรียนที่สามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

สำหรับแนวทางในการอนุรักษ์พันธุ์กล้วย ในพื้นที่ ที่เกิดจากความคิดเห็นในชุมชน ได้แก่ การสร้างศูนย์เรียนรู้พันธุ์กล้วยต่าง ๆ ที่เคยมีในพื้นที่เขาพระ และกล้วยจากนอกพื้นที่ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และเพาะพันธุ์กล้วย โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับเป็นองค์ความรู้แก่ผู้สนใจ และการหาทางเลือกในช่องทางอาชีพจากกล้วย เช่น การรวมกลุ่มเพื่อรวบรวมผลผลิตจากกล้วยส่งขาย สร้างรายได้ และเกิดกองทุนกล้วยของชุมชนต่อไปในอนาคต